

*Пономарева О. А., препод.
Уманский государственный педагогический университет
имени Павла Тычины, Умань*

ТИПЫ СИСТЕМНЫХ ОТНОШЕНИЙ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С КОМПОНЕНТОМ ДЛЯ ОБОЗНАЧЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА ПО РОДУ ЗАНЯТИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОГО, АНГЛИЙСКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКОВ)

В статье рассматриваются отношения полисемии, омонимии, синонимии и антонимии украинских, английских и немецких фразеологических единиц с компонентом-названием человека по роду занятий. На базе фактического материала определены факторы, влияющие на развитие полисемии; осуществлен сопоставительный анализ фразеологической синонимии и фразеологической вариантности; приведены синонимические и антонимические ряды, представлена их структурная и семантическая характеристика.

***Ключевые слова:** фразеологическая единица, названия человека по роду занятий, парадигматические отношения, полисемия, омонимия, синоним, антоним, фразеологический вариант.*

*Ponomarova O. A., lecturer
Pavlo Tychyna State Pedagogical University of Uman*

TYPES OF SYSTEMATIC RELATIONS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH A COMPONENT NAMING PEOPLE BY THEIR OCCUPATION (WITH REFERENCE TO UKRAINIAN, ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES)

The article deals with the relations of polysemy, homonymy, synonymy and antonymy of Ukrainian, English and German phraseological units with a component naming people by their occupation. The author determines the factors influencing the development of polysemy on the basis of factual material; she carries out a comparable analysis of phraseological synonymy and phraseological variation, gives synonymic and antonymic series, their structural and semantic characteristics.

***Key words:** phraseological unit, naming people according to their occupation, paradigmatic relations, polysemy, homonymy, synonym, antonym, phraseological variant.*

УДК 001.4:292.11:81'253

*Попович Н. М., к. філол. н., доц.
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”, м. Ужгород*

ДАВНЬОГРЕЦЬКА БОГОСЛОВСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ IV СТОЛІТТЯ ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАД

У статті проаналізовано підґрунтя запровадження концептуально-трансцендентної еквівалентності як додаткового критерію оцінки якості перекладів текстів релігійного стилю. Доцільність запровадження цього критерію базується на результатах сучасних різномовних перекладів давньогрецької богословської термінології IV століття. На прикладі жанрограми

богословського стилю показано диференціацію різновидів патристичної літератури IV-V століть.

Ключові слова: *релігійний стиль, давньогрецька богословська термінологія, концептуально-трансцендентна еквівалентність, золотий вік патристики.*

У цій статті окреслено особливості перекладу текстів релігійного стилю і запропоновано шляхи вирішення досягнення еквівалентності у перекладі давньогрецьких текстів релігійного стилю сучасними мовами на прикладі перекладів давньогрецької тринітарної термінології святоотцівської літературної спадщини середини IV століття.

Українську релігійну термінологію у різних аспектах досліджували Г. Баран, С. Бібла, С. Богдан, О. Білецький, С. Білик, Т. Вільчинська, Л. Вороновська, С. Гарбуз, І. Грималовський, Я. Джоганик, Г. Дидик-Меуш, У. Добосевич, Є. Жерновой, В. Задорожний, Л. Закреницька, О. Іващенко, З. Каспришин, М. Кольбух, З. Куньч, Г. Т. Кузь, О. Курганова, І. Лопушинський, Т. Маркотенко, О. Матушек, Г. Наконечна, В. Німчук, Т. Новікова, Іларіон (Огієнко), Ю. Осінчук, Л. Осташ, М. Петрович, Н. Піддубна, Л. Полюга, М. Приймич, О. Прискока, Н. Пуряєва, М.В. Скаб, К. Сімович, Н. Солюгуб, Л. Струганець, Г. Тимошик, Ю. Чернишова, М. Фабіан, Л. Федаш, П. Чучка, І. Шевченко, М. Штець, А. Ясіновський, О. Ясіновська [4, с. 1 – 2].

Мета статті – обґрунтувати необхідність у редагуванні вже здійснених перекладів із застосуванням нового додаткового критерію оцінки якості перекладу тексту релігійного стилю – концептуально-трансцендентної еквівалентності та здійсненні нових перекладів із застосуванням цього додаткового критерію.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що його результати становлять внесок у вивчення проблеми перекладу релігійної термінології в межах текстів різними – близькоспорідненими і неблизькоспорідненими – мовами (східнослов'янськими українською і російською, германськими англійською і німецькою, романською італійською), особливостей формування їх канонічних релігійних стилів [4].

У зв'язку з науковими пошуками різновидів та диференціації сучасного релігійного стилю у сучасній теорії літературознавства постає проблематика узагальненої класифікації релігійного стилю сучасної української літературної мови. Запропоновані дослідниками парадигми у перекладознавчому вимірі (як в історичному розвитку релігійного стилю, так і на сучасному етапі) не вдається узагальнити під виглядом однієї класифікації без урахування історичного розвитку релігійного стилю в конкретній релігійній традиції конкретної літературної мови [10]. У зв'язку з різними специфікаціями різновидів та родів, представлених дослідниками цього літературного стилю, у різних культурах та мовах акцентуються також явища транскультурності та неперервності [1; 3].

Витоки розвитку цього літературного стилю співпадають з активним поширенням християнства на теренах Римської імперії. Найбільш активно цей стиль урізноманітнюється та збагачується видами та жанрами релігійної літературної творчості у період “золотого віку” патристики IV – V століття. Цей період християнського літературного розквіту хронологічно співпадає з чотирма першими Вселенськими Соборами: Нікейським (325 року), Константинопольським (381 року), Ефеським (431 року) та Халкедонським (451 року) [7]. Таку жваву богословську текстову творчість у

цей історичний період спричинено насамперед необхідністю оборони догматичного вчення єдиної Вселенської Церкви проти таких ересей, як аріанство (а пізніше євно-манство), несторіанство, монофізитство [9].

Конфлікт релігійно-культурних традицій християнства та греко-римського надбання створив антиподи у формі літературного вираження: Богоявлення, передання і Біблія проти античної класики. Переслідування і заборони християнського самовираження в тогочасних школах ще більше спонукали християнських авторів створювати якісно нову літературу: класичну за звичними для тогочасного суспільства жанрами і стилем та християнську за змістом [10, с. 252]. Завдяки процесу змішування двох культур – християнської і поганської – патристична література IV-V століть успадкувала максимум жанрово-стилістичних особливостей греко-римської літератури і репрезентує унікальні жанри релігійного стилю, що стали прикладом для наслідування іншим епохам християнського літературного надбання.

Ми дотримуємося класифікації богословської літератури золотого віку патристики IV-V століть за такими літературними різновидами: апологетичний, догматичний, моральний, аскетичний, екзегетичний [10]. Саме наприкінці IV століття чітко утверджується літургійний різновид [1, с. 54-79]. Така специфікація всередині релігійного стилю пояснює існування трьох видів інформації у таких текстах. За аналогією до додаткової оцінки якості перекладу текстів релігійного стилю (концептуально-трансцендентної еквівалентності) базується на поділі інформації релігійного тексту на три роди: 1) концептуально-трансцендентну; 2) іманентно-формальну (предметно-логічну); 3) суб'єктивну [2].

“Концептуально-трансцендентна еквівалентність – це відповідність мовної одиниці оригіналу мовній одиниці перекладу на рівні їх смислового наповнення через наявність у них концептуально-трансцендентних сем (змістових елементів семеми, що характеризують Бога, Його природу та властивості). Наприклад, компонентний аналіз перекладних давньогрецьких тринітарних термінів середини IV століття показав, що будь-який із тринітарних термінів має щонайменше одну таку сему” [4, с. 8].

На шляху досягнення концептуально-трансцендентної еквівалентності є мовні, культурні і конфесійні перешкоди. Перекладність та адекватність перекладу тринітарного терміна здебільшого залежить від подолання цих перешкод. Мовні (культурні, конфесійні) перешкоди – історико-інформаційне нагромадження, яке отримує термін під час історико-контекстуального існування в конкретній галузі науки, що унеможливило або ускладнило його відтворення з мови оригіналу мовою перекладу. Про ці перешкоди доцільно говорити в зв'язку з можливостями / неможливостями збереження зовнішньої та внутрішньої форми оригінальних християнських творів, віддалених у часі.

Завдяки використанню концептуально-трансцендентної еквівалентності як критерію оцінки якості перекладу текстів релігійного стилю було виявлено численну кількість невідповідностей у перекладі, наприклад, форм та похідних дієслова $\acute{\upsilon}\phi\acute{\iota}\sigma\tau\eta\varsigma$ – ключового дієслова для давньогрецької тринітарної термінології епохи Вселенських Соборів. Було виявлено такі невідповідності перекладу давньогрецького терміна $\acute{\upsilon}\lambda\omicron\beta\tau\alpha\iota\varsigma$ (похідного іменника від дієслова

ὀφίστημι), як: “substance”, “essence”, “person” – англійською мовою; “die Person”, “die Substanz”, “das Wesen” – німецькою мовою; “sostanza”, “essenza”, “persona” – італійською мовою; “істота” – українською мовою [4, с. 11].

Впливи (лінгвістичні та екстралінгвістичні), які доцільно враховувати для досягнення концептуально-трансцендентної еквівалентності у релігійному перекладі, зведено до таких категорій:

- 1) умови функціонування релігійних термінів у сучасних загальнолітературних мовах;
- 2) залежність тлумачення перекладного терміна від тлумачення його в оригіналі;
- 3) існування термінів-дуплетів в оригіналі та мовах перекладу;
- 4) різні ступені розвитку релігійного стилю та розгалуженість його системи в різних літературних мовах;
- 5) брак тлумачень релігійних термінів у словниках загальнолітературної мови;
- 6) зміна значення термінів в одній мові у процесі богословського та доктринального розвитку догми;
- 7) відповідність/ невідповідність еквівалентів у зв'язку з урахуванням чинників (2),(3) і (6);
- 8) різний ступінь розвитку релігійного стилю мови оригіналу та мов перекладу.
- 9) вплив історико-богословського підґрунтя на ідіо-догматичну термінотворчість у ідіостилі окремих авторів.

Потреби вдосконалення в релігійному перекладі мотивовані такими чинниками:

- 1) вдосконаленням якості наявних перекладів;
- 2) поповненням перекладів новими працями з критичним апаратом, що базується на найновіших розвідках досліджень у галузі патрології та патристики і перекладознавства;
- 3) поповненням корпусу української літературної мови текстами релігійного стилю, в т. ч. з метою використання автоматизованих систем перекладу (SDL Trados, memoQ, memsourceCLOUD, matecat та ін.);
- 4) укладанням тлумачного словника богословських термінів;
- 5) укладанням повного тлумачного словника релігійних термінів української літературної мови;
- 6) існуванням розгалуженої системи релігійного стилю у конкретній спадщині окремо взятої конфесії чи релігійної деномінації (наприклад, християнській літературній спадщині);
- 7) особливостями формування ідіостилу кожного окремого автора релігійного стилю незалежно від догматичних постулатів того часу.

З урахуванням соціо-релігійних та догматико-становловальних впливів у перекладі, концептуально-трансцендентної еквівалентності можна досягнути з урахуванням ендоперекладу в діахронному розвитку смислів та смислотворень і екзовпливів на розвиток власне релігійної термінології, особливо віддаленої у часі, та її переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Арранц М.* Избранные сочинения по литургике. Т. I. Таинства Византийского Евхология / М. Арранц. – М. : Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2003. – 616 с.
2. *Некряч Т. С.* Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів. Для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів: Навчальний посібник / Т. С. Некряч,

Ю. П. Чала. – Вінниця: Нова Книга, 2010. – 195 с. 3. *Неперервна філологія*. Класичні, візантинологічні та неоелліністичні студії в Україні ХХ століття // Клименко Н. та ін. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 269 с. 4. *Попович Н. М.* Відтворення давньогрецької тринітарної термінології в українській богословській терміносистемі (на матеріалі християнської догматичної літератури 351-362 років): автореф. дис... канд. філол. наук – 10.02.16 / Н. М. Попович; Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського” МОН України. – Одеса: 2015. – 20 с. 5. *Скаб М. В.* Комплексний історико-лінгвістичний аналіз назв богослужінь, обрядів і священнодій / М. В. Скаб – М. С. Скаб // Українська мова. – № 1. – 2010. – С. 143-147. 6. *Степовик Д.* Українська богословська термінологія: потрібна нова концепція / Д. Степовик // Єдиними устами: бюлетень Інституту богословської термінології та перекладів. – 1997. – № 1. – С. 5-7. 7. *Kelly J. N. D.* Altchristliche Glaubensbekenntnisse. Geschichte und Theologie / J. N. D. Kelly. – Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1972. – 343 s. 8. *Nida E. A.* The Theory and Practice of Translation / Eugene A. Nida, Charles R. Taber. – Leiden: E. J. Brill, 1982. – 218 p. 9. *Simonetti M.* La crisi ariana nel IV secolo/ M. Simonetti. – Roma: Institutum Patristicum “AUGUSTINIANUM”, 1975. – 598 p. 10. *The Cambridge History of Early Christian Literature* / [ed. by F. Yang, L. Ayres, A. Louth]. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – P. 251-317.

**Попович Н. М., к. філол. н., доц.,
ГВУЗ “Ужгородский национальный университет”, Ужгород**

ДРЕВНЕГРЕЧЕСКАЯ БОГОСЛОВСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ IV СТОЛЕТИЯ И ЕЁ ПЕРЕВОД

В статье проанализированы обоснования введения концептуально-трансцендентной эквивалентности как дополнительного критерия оценки качества переводов текстов религиозного стиля. Целесообразность введения этого критерия основана на результатах аспектного переводоведческого сравнительного анализа современных разноязычных переводов древнегреческой богословской терминологии IV века. На примере жанрограммы богословского стиля показана дифференциация разновидностей патристической литературы IV-V веков.

Ключевые слова: религиозный стиль, древнегреческая богословская терминология, концептуально-трансцендентная эквивалентность, золотой век патристики.

**Popovych N., Ph.D., Associate Prof.
State National University of Uzhhorod**

THE 4TH CENTURY ANCIENT GREEK THEOLOGICAL TERMINOLOGY AND ITS TRANSLATION

The reasons of conceptually transcendental equivalence as an additional quality evaluation criterion of religious texts' translation are discussed in the article. Appropriateness of its introducing is based on the results of contemporary multilingual translations of the 4th century Ancient Greek theological terminology. On the example of the theological genres classification the differentiation between genres of patristic literature of the 4th – 5th centuries is made here.

Key words: religious style, Ancient Greek theological terminology, conceptually transcendental equivalence, golden age of patristic literature.

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ЗАСІБ КОНСТРУЮВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті розглядаються способи використання художнього перекладу як засобу конструювання радянської ідентичності. Починаючи з 1930-х рр. радянський перекладацький проект слугував ефективним засобом конструювання нової (над)національної ідентичності через створення та укріплення міжетнічних культурних зв'язків, а також через сприяння культурній гомогенізації, а фактично русифікації багатонаціонального населення СРСР завдяки домінуванню перекладів творів російських авторів та створенню несприятливих умов для розвитку національних шкіл перекладу.

Ключові слова: художній переклад, радянська ідентичність, культурна колонізація, русифікація, культурна гомогенізація.

Ціла низка проблем сучасного українського суспільства у культурній, соціальній і навіть політичній сферах пов'язана з недостатнім усвідомленням наслідків радянської культурної і національної політики. Радянська ідентичність, приналежність до якої і сьогодні виявляє значна кількість населення України [8, с. 39], цілеспрямовано формувалася на теренах колишнього СРСР, починаючи з 1930-х рр. різноманітними засобами, серед яких художня література в цілому і художній переклад зокрема виконували важливу роль. Зазначені факти визначають актуальність цієї розвідки, мета якої – визначити способи використання художнього перекладу як засобу конструювання радянської ідентичності.

Про тісний зв'язок між художнім перекладом і формуванням нації та національної ідентичності свідчать численні історичні факти. Наприклад, на теренах Галичини, як зазначає Й. Кобів, “перші серйозні спроби перекладання з іноземних мов... пов'язані з пробудженням тут національної свідомості” [4, с. 258]. Для багатьох українських літературних діячів та перекладачів перекладацька діяльність була свідомим внеском у процес українського націєтворення як на межі XIX-XX ст. (П. Куліш, П. Ніщинський, І. Франко, А. Кримський, Леся Українка), так і за радянської влади (М. Зеров, М. Рильський, Г. Кочур, М. Лукаш та багато інших) [9, с. 11-12]. Сучасні вітчизняні перекладознавці також розглядають український художній переклад як важливий засіб творення нації (зокрема, Р. Зорівчак [2], Л. Коломієць [6], М. Стріха [9]).

На значущості перекладу для формування нації і національної ідентичності наголошує американський перекладознавець Л. Венуті, який зазначає, що переклад може сприяти формуванню національної ідентичності через вибір текстів і стратегій перекладу. Іншомовний текст може обиратися через тотожність соціальних ситуацій (в якій він був створений і в якій відбувається переклад), адже він висвітлює проблеми, з якими нація стикається в період формування; текст може обиратися, оскільки його форма і тема сприяють утворенню національного дискурсу у приймаючій культурі. Певна стратегія перекладу може обиратися завдяки її домінуванню у перекладацькій